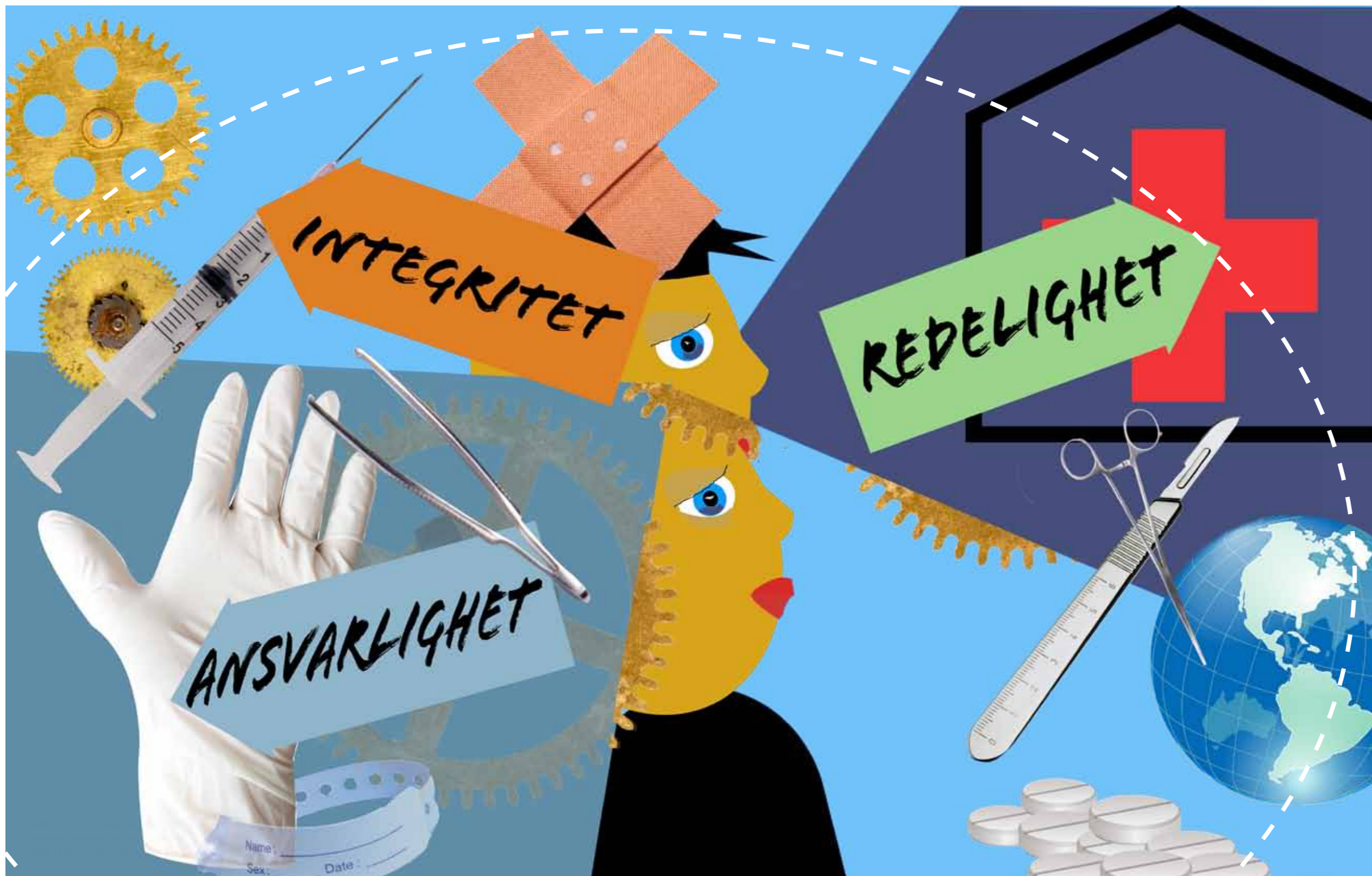

Orden i sysakene hos Helse Sør-Øst

TEMA: En stor andel av det staten kjøper inn, produseres i fattige lavkostland der overtramp på arbeids- og menneskerettigheter er vanlig. Helse Sør-Øst er blitt en pådriver for etisk handel i offentlige anskaffelser.

TEKST OG FOTO: LISBET JÆRE
red.loaktuelt@lomediamedia.no

ILLUSTRASJON: ELSE S. RUUD
else@lomediamedia.no

To laboratorieassistenter manøvrerer en vogn med operasjonshansker som skal inn på lageret på Akuttklinikken ved Oslo universitetssykehus. De rister smilende på hodet når jeg spør om de vet hvor hanskene er produsert.

Akkurat operasjonshansker er noe Grete Teigset Solli, spesialrådg-

EKSPERT: Spesialrådgiver i miljø og samfunnsansvar i Helse Sør-Øst, Grete Teigset Solli, mener alle offentlige virksomheter må vite hvor varene produseres og hvordan arbeidsforholdene der er.

FORSVARLIG: I Norge brukes hanskene til å redde liv og gjøre folk friske. Produsentene her i Malaysia kan arbeide under helsefarlig arbeidsforhold som norske innkjøpere ikke forholder seg til.

giver i miljø og samfunnsansvar i Helse Sør-Øst, fikk et spesielt forhold til under et besøk på hanskefabrikker i Malaysia.

- Alle var migrasjonsarbeidere fra enda fattigere naboland. I to av fabrikkene vi besøkte, hadde de fått passene innlåst slik at de ikke kunne dra. Og i den ene fabrikken tjen-te de to til tre kroner i timen. For å få nok lønn jobbet de mellom 12 og 15 timer. Inne i fabrikken var det 40 til 50 grader, og det stinket ammo-niakk, forteller Solli.

En pådriver

I 2008 ble Helse Sør-Øst kåret til etikkvervsting av Framtiden i våre hender etter at det ble oppdaget slavelignende forhold på noen av fabrikkene i India.

- Som svar på kritikken tok administrerende direktør Bente Mik-kelsen til orde for at Helse Sør-Øst

SYSAKER: I Helse Sør-Øst er det på alle måter orden i sysakene. Kirurgiske instrumenter er blant de største risikoproduktene.

skulle bli en pådriver innen offentlig sektor for å sikre bærekraftige anskaffelser. Hun sa: Vi driver med helse, og kan ikke ha på oss at våre kjøp bringer uhelse andre steder, sier Solli.

Styret i Helse Sør Øst, som har 77600 ansatte og handler for 23 milliarder kroner årlig, fattet vedtak om å bli en pådriver i etisk handel i 2009. Anskaffelsene i regionen utføres og følges opp av Sykehuspartner som er et helseforetak i Helse Sør-Øst.

Opgaven med å finne ut hvor

alle produktene kommer fra, og hvordan forholdene er på fabrikkene der de er produsert, er enorm. Ikke alt går på skinner, slik Solli fikk erfare på hanskefabrikkene i Malaysia.

- Det har vært en milepæl å få leverandørene til å ta dette seriøst. Lenge ble en stempet som en sosialt engasjert person med lilla skjerve som går rundt og drømmer om en bedre verden. På kort tid har holdningene endret seg, flere ser det også som et konkurransefortrinn, sier Solli.

Det offentlige må skjerpe seg

Solli mener det offentlige langt fra gjør nok, og er redd at selv om flere har med krav om etisk handel i kontrakten med leverandører, så følges det ikke opp.

- I møter med leverandørene bør alle offentlige virksomheter stille disse to spørsmålene: Hvor produseres varene, og hvordan er arbeidsforholdene der?

Retten til å organisere seg er et av de viktigste kravene i etisk handel. ➤

Hva er etisk handel?

- ✓ Å jobbe for forsvarlige arbeids- og miljøforhold i leverandørkjeden. Kalles gjerne også bedrifters samfunnsansvar eller sosialt ansvar. Globale leverandørkjeder er komplekse, og det er lengst ute i leverandørkjeden på fabrikker i fattige land de fleste overtrampene skjer. Ekstrem overtid, helsefarlig omgivelser på arbeidsplassen, og lønninger som knapt dekker minimale mat- og boustgifter er vanlige for millioner av arbeidere. Ekstreme former for barnarbeid og tvangsarbeid kan og forekomme.
- ✓ Det er lovbestemt at man skal sette miljøkrav i offentlige anskaffelser. Dette gjelder enda ikke etiske krav. Derfor er etisk handel i dag frivillig arbeid som virksomhetene gjør for å bidra til at varer de kjøper inn er laget med internasjonalt anerkjente standarder for arbeidsforhold og miljøhensyn.
- ✓ Kontraktvilkår for Helse Sør-Øst leverandører følger Initiativ for etisk handel sin standard og er basert på ILOs åtte kjernekonvensjoner.

Kilde: Brosjyre Etisk handel i Helse Sør-Øst.

Staten handler etikk løst

Sklier til lekeplasser, operasjons-hansker og skolepul-ter er blant varene som ligger i statens handlekurv på over 400 milliarder kroner årlig. Etiske krav til innkjøp er frivillig, derfor kan sklia på kommunens barnehage være laget av barn i Bangladesh

TEKST OG FOTO: LISBET JÆRE
red.loaktuelt@lomediamedia.no

Du ble frisk etter operasjonen, men den fattige pakistansen som lagde kirurgens instrumenter, be syk fordi kjemikalene han brukte er kreftfremkallende. Barnet ditt lo og hadde det

moro da hun klatret i klatrestativet, men de som produserte den er immigrantarbeidere uten rettigheter som sitter innelåst på en fabrikk i Malaysia.

Dette høres ekstremt ut, men såfremt du ikke ble operert på Østlandet etter 2013, da Helse Sør-Øst luket ut useriøse leverandører av operasjonsutstyr, eller du bor i Stavanger, eneste kommune som har oversikt over om leverandørene av lekeplassutstyr respekterer arbeidernes rettigheter, kan ikke den norske stat garantere for at arbeids- og menneskerettigheter er blitt ivaretatt i sine innkjøp.

Bare en av tjue stiller krav

Det offentlige handler inn varer og tjenester for over 400 milliarder kroner årlig, omtrent 15 prosent av BNP. I 95 av 100 offentlige innkjøp ble det ikke stilt noen etiske krav til leverandøren, ifølge Framtiden i

våre hender, som gjorde en undersøkelse blant de største kommunene i landets fylker i 2012.

- Vi vet at en rekke varer som kjøpes over offentlige budsjetter, er produsert under elendige forhold. Når oppdragsgivere forholder seg passivt til dette, medvirker de til brudd på grunnleggende rettigheter. Det er ikke greit, verken av moralske, økonomiske eller juridiske grunner, sier Magne Paulsrud, ekspert på offentlige innkjøp i Initiativ for etisk handel (IEH).

IEH er en medlemsorganisasjon av både private bedrifter og offentlige aktører som hjelper medlemmene med etisk handel. LO var med å starte IEH i 2000. Etiske krav i offentlig sektor har vært på den politiske dagsorden siden 2007 da Stortinget kom med en handlingsplan. Men flere har vært skeptiske til å få det lovpålagt.

- Det er flere grunner til skepsisen. En

gjenganger har vært «tilbudene uteblir om vi stiller etiske krav». Vi som jobber med dette, vet at det er en myte når anskaffelsen gjøres på en riktig måte. Det har vært tvil rundt hvordan det juridisk kan la seg gjøre å stille krav til etisk handel i anbud. Viktige rettsavgjørelser i den senere tid viser at det er mulig, sier Paulsrud.

Andre har vært redde for at varene blir dyrere med slike krav. De leverandørene IEH har snakket med, har ikke opplevd dette.

Skal-krav til etikk

Men etter at det kom et EU-direktiv i februar 2014 som

stiller sterkere krav til samfunnsansvar og etikk i offentlige anskaffelser, må norske myndigheter ta etikk på alvor.

En ny lov for offentlige anskaffelser var på høring i Næringskomiteen 14. april, og skal behandles i Stortinget i juni.

I paragraf 5 om miljø, menneskerettigheter og andre samfunnsansvar i lovforslaget står det: «oppdragsgivere skal ha egnede rutiner for å fremme respekt for grunnleggende menneskerettigheter i offentlige anskaffelser».

- Når det brukes over 400 milliarder kroner i offentlige anskaffelser, så sier det seg ➤

Tema:

Solli har erfart hvor viktig arbeidernes stemme og medvirkning er.

- Hadde vi hatt oppegående fagforeninger i alle fabrikkene, ville vi hatt gode arbeidsvilkår.

Helse Sør-Øst er medlem i Initiativ for etisk handel (IEH) som hjelper dem med kontrakter og oppfølging av leverandører, og har etter hvert fått en bedre oversikt over hvor ting kommer fra.

- Disse klærne er laget i India, sier Solli, da vi bytter om til grønne uniformer for å få lov til å slippe inn på akuttklinikken. Her venter ledende operasjonssykepleier ved Akuttklinikken, Sigrid Nesse. Hun er medlem i et produktråd som er med å bestemme hvilket utstyr avdelingen skal kjøpe inn.

- I produktrådet hadde ingen hørt om etisk handel før i 2010. Jeg husker jeg så noe om det på TV. Så begynte vi å tenke: Hvor kommer dette vi bruker egentlig fra?

Kirurgiske materialer kreftfremkallende

Vi går fra lager til lager, hvor det både finnes engangsutstyr, uniformer, medisiner og kirurgisk opera-

ENGASJERT: Sykepleier Sigrid Nesse er opptatt av hvordan materielle hun bruker er produsert.

sjonsmateriale. På noen av lagrene er det ikke lov til å ta bilder av hensyn til priser og merker på medisiner og varer.

Til slutt kommer vi til et rom hvor et av hovedproblemene i etisk handel ligger, nemlig kirurgiske instrumenter som pinsetter og operasjonssaksler.

- Kirurgiske instrumenter er av de største risikoproduktene som finnes. Det er satt ut til hjemmeproduksjon, nesten alle lages av fattige arbeidere i en provins i Pakistan. Vi har sett hvordan de dypper skalpellen i et bad av kjemikaler som er kreftfremkallende, sier Solli.

Likevel står det «Made in Germany» på flere av dem. Nå vet Solli at dersom to av delene er satt sammen i Tyskland, så er det greit å skrive at de er laget der. Derfor må en gå leverandørkjeden etter sømmene, helt til det første leddet. Det er her de alvorligste bruddene på arbeids- og menneskerettigheter skjer.

- I 2012 hadde vi en anbudskonkurranse på kirurgisk materiell. Vi hadde ti tilbydere, seks av disse kom ikke gjennom nettopp på grunn av problemer i leverandør-

kjeden. Vi har også måttet avslutte samarbeidet med noen leverandører. Våre kirurgiske instrumenter produseres nå i Malaysia og vi har sjekket at det er gode forhold der.

Gode arbeidsvilkår – god kvalitet

En av de største leverandørene til Helse Sør-Øst, er OneMed, en av de dominerende leverandørene av helseprodukter i Nord-Europa. OneMed begynte å jobbe med samfunnsansvar i 2010, også før de begynte å levere til Helse Sør-Øst.

En av de fabrikkene Solli besøkte i Malaysia, leverte til OneMed.

- I stedet for å avslutte samarbeidet på steder der vi oppdager brudd på arbeidstaker- og menneskerettigheter, forsøker vi å jobbe sammen med dem for å få dem til å endre holdning og praksis. Etter at vi begynte å jobbe med ledelsen er forholdene under bedring, sier Jan Knoph, administrerende direktør i One Med.

En av forbedringene er at arbeiderne har fått egne skap der de kan låse inn pass og verdigjenstander.

OneMed har stor produksjon i Kina, og har ansatt folk i Shanghai

selv at en må ha et regelverk om kan brukes til det beste for samfunnet, sier Marianne Breiland, rådgiver i næringspolitisk avdeling i LO. Hun har fulgt prosessen med den nye loven. Både fagforeninger og organisasjoner har de siste årene presset på myndighetene at det må bli lovpålagt å ta etiske hensyn.

- Det er flere ting som er bra med den nye loven, som at det vil bli mulig å sette maksimalt tak på antall ledd i leverandørkjeden. Dette er et svært viktig tiltak i arbeidet mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet. Dess lenger ut i leverandørkjeden en kommer, jo flere useriøse tilfeller og kriminalitet er det, sier Breiland.

Etikklos formålparagraf

LO er derimot ikke like fornøyd med at det ikke står noe om samfunnsansvar

og etikk i forslaget til ny formålparagraf, som altså definerer lovens formål.

- Det gir feil signal til innkjøperne og leverandørene når det ikke står noe om at samfunnsansvar er et mål med loven. I høringen 14. april foreslo vi å få inn et punkt om at anskaffelsen skal foregå på en samfunnstjenlig måte, sier Breiland.

Seriøsitet, lønns- og arbeidsvilkår, mil-

jø og innovasjon er viktige sjekkpunkter for hva LO legger i «samfunnstjenlig». I forslaget til ny formålparagraf står det at målet er effektiv bruk av samfunnets ressurser. Breiland mener det det er fare for at det i praksis kan tolkes slik at det blir redusert til et spørsmål om pris.

Ikke bare i den tredje verden

Fagforbundet mener det er viktig at en også ser på vilkårene her hjemme, ikke kun hos leverandører i den tredje verden.

- Ett eksempel der det er i ferd med å skje store endringer, er i renholdsbransjen. Tidligere var det vanlig med fast ansatte med tariffavtale, og omtrent halvparten av dem hadde fagbrev. I dag kjøper helsesektoren stadig oftere inn tjenester fra kommersielle aktører hvor lav pris er det viktigste kriteriet. Det har

flere negative konsekvenser, blant annet på kvalitet, sier Unni Bjerregaard Moe, rådgiver i Fagforbundet.

God fagkunnskap om renhold bidrar for eksempel til å drive effektivt smittevern i sykehus, sykehjem og barnehager.

Fagforbundet er opptatt av at ansatte og tillitsvalgte på arbeidsplassen skal involveres i utredningsarbeid i forkant av anskaffelser. De ansatte vet best hvilke produkter som egner seg og har høyest kvalitet, og deres kunnskap sikrer at en unngår feilkjøp.

Samfunnsansvar bør være frivillig

Ikke alle mener at å ta samfunnsansvar i kontraktinngåelse bør være et «skal-krav» slik det står i lovforslaget. Kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon KS skriver i høringsuttalelsen at kommunen selv må bestemme hvilke

formål som skal ivaretas i de enkelte anskaffelsene. Det bør ikke være en plikt for oppdragsgiver å fremme ulike samfunnsmessige hensyn i offentlige anskaffelser.

- Skal-bestemmelser som gir kommunen pålegg om å ivareta ulike hensyn, uten å vurdere praktiske konsekvenser for selve gjennomføringen og oppfølgingen av innkjøpene, har lite for seg, sier Helge Eide, områdedirektør i KS.

Et av spørsmålene han stiller seg, er hvordan små kommuner kan få gjennomført nødvendige innkjøp hvis de pålegges å etablere et omfattende kontrollapparat før, under og etter innkjøpet for å ivareta ulike hensyn.

- Man er like opptatt av etikk lokalt som sentralt. Vil en styrke etiske hensyn i innkjøpene, er derfor verktøy som gjør det lettere å følge slike hensyn opp i praksis, et mer målrettet virkemiddel

enn lovgivning, sier Eide.

- Om det hadde vært system for oppfølging, ville KS sett annerledes på det?

- Vi er uansett skeptiske til detaljerte skal-bestemmelser som pålegger kommunen hensyn ut over det rent anskaffelsesfaglige. Men om verktøyene lå til rette for å følge opp, ville det vært enklere, sier Eide.

Rettslig oppfølging

På jubileumsfeiringen til IEH i januar kom det fram at representanter fra næringsliv, organisasjoner og fagbevegelse ønsker et lovverk som stiller krav til etikk. Frivillighet er ikke lenger veien å gå, noe også talspersoner fra offentlig sektor mente.

Et stort spørsmål er hva det i praksis betyr om oppdragsgiver ikke oppfyller «skal-kravet» til å ta hensyn til menneskerettigheter. Vil det få en rettslig konsekvens?

som reiser rundt på fabrikkene for å kontrollere og følge opp. Vanlig prosedyre er at de gir ledelsen en tidsfrist til å forbedre arbeidsforholdene ved avvik. Etter omtrent et halvår besøker de fabrikken på nytt. I noen tilfeller der det ikke skjer forbedring, må kontrakten avsluttes.

De ekstra utgiftene de har med å følge opp leverandører, betaler seg, mener Knoph.

- Det er to ting som er viktig med dette. Det ene er at barnarbeid og tvangsarbeid hos leverandører er uakseptabelt, de skal ha ordentlige arbeidsvilkår. Vi vil handle etisk og moralsk riktig og bidra til noe positivt i den store sammenhengen.

- Det andre er at det er et konkurransefortrinn. Gode arbeidsvilkår avspeiles også i bedre kvalitet. Når arbeiderne har det bra, yter de bedre, og det ser en på kvaliteten, sier Knoph.

Skal redde liv

Tilbake på Akuttavdelingen fortsetter Nesse og Solli å se på medisinsk utstyr. Nesse viser fram prosedyrepakken, som er en standardpakke for operasjonsutstyr hvor det er stort fokus på hvor innholdet kommer fra.

- Vi klarer ikke å gjøre alt perfekt,

men målet er stadig forbedringer, sier Solli

- Ja, for at de som jobber under dårlig arbeidsforhold skal få et bedre liv, sier Nesse.

- Og vi har sett at når vi setter krav til leverandørene, fører det fram og bedrer arbeidsforholdene, fortsetter

Solli.

Nesse ser ettertenksom ut, flikler med ei operasjonssaks og sier:

- I sykehussektoren burde en jo egentlig tenkt på dette lenge. Vi skal jo redde liv, men ikke på bekostning av andres helse, sier Sigrild Nesse. ■

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) er de rette til å svare på dette, men en pressekontakt sier det er for tidlig å uttale seg siden det ikke behandles i Stortinget før i juni.

Mens tre av fire ikke stilte etiske krav i høyrisikoanskaffelser i 2009, så gjorde 55 prosent det i 2014. IEH er positive til denne økningen. Men understreker i en ny rapport om høyrisikoanskaffelser (se faktaboks), som ser på kontrakter og ikke på oppfølging, at å stille etikk som krav i en leverandørs kontakt med det offentlige er en relativ enkel øvelse. Svært få følger opp leverandørene på en god måte.

Må samordne

- En viktig grunn til at flere har stilt seg kritiske til loven, er mangel på ressurser og kunnskap. Derfor er det viktig med kompetansebygging, samordning og koordinering. IEH gar flere forslag til hvordan dette kan gjøres. Det må for all del ikke bli slik at innkjøpere over det ganske land sitter på hvert sitt kontor og finner opp kruttet.

- Vi må aldri glemme hvorfor vi gjør dette: Arbeidere skal få sine grunnleggende rettigheter oppfylt, og vi må ta hensyn til miljøet. Dette er det overordnede målet, sier Magne Paulsrud. ■

Halvparten stiller ikke krav

- IEH offentliggjorde i slutten av april rapporten «Arbeidstaker- og menneskerettigheter i offentlig innkjøp» som er en undersøkelse av etiske krav i høyrisikoanskaffelser.
- IT-utstyr, tekstiler, klær og fottøy, lekeplass- og idrettsutstyr, møbler og inventar, og naturstein er definert som høyrisikokategorier fordi det er dokumentert at det foregår brudd på grunnleggende arbeidstaker- og menneskerettigheter i produksjonen av disse varene.
- Undersøkelser viser at i de siste årene har det vært en stor økning av oppdragsgivere som stiller etiske krav i anskaffelse av høyrisikoprodukter. Men fortsatt stilles det ikke slike krav i 45 prosent av risikoanskaffelsene. Med gode etiske krav menes etterlevelse av ILOs åtte kjernekonvensjoner som minstemål.